

Кузьмич О. Я.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри судочинства
Навчально-наукового Юридичного інституту
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ВПЛИВ ТРЕТІХ ОСІБ НА ДИНАМІКУ (РУХ) ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН З ОПОСЕРЕДКОВАНОЮ ЇХ УЧАСТЮ

INFLUENCE OF THE THIRD PERSONS ON DYNAMICS (RUH) OF CIVIL LEGAL RELATIONSHIPS WITH MEDIATED THEIR PARTICIPATION

Стаття присвячена дослідженню динаміки (руху) цивільних правовідносин з опосередкованою участю третіх осіб як окремої форми їх участі в цивільних правовідносинах. Аналізуються способи впливу третіх осіб на динаміку (рух) відповідних правовідносин та їх правові наслідки. Особлива увага також присвячена можливостям впливу основних (головних) цивільних правовідносин на динаміку (рух) додаткових, однією зі сторін якої є третя особа.

Ключові слова: *третя особа, договір, цивільне правовідношення, динаміка (рух) цивільного правовідношення, право вимоги, обов'язок.*

Статья посвящена исследованию динамики (движения) гражданских правоотношений с опосредствованным участием третьих лиц как отдельной формы их участия в гражданских правоотношениях. Анализируются способы влияния третьих лиц на динамику (движение) соответствующих правоотношений и их правовые последствия. Особенное внимание также посвящено возможностям влияния основных (главных) гражданских правоотношений на динамику (движение) дополнительных, одной из сторон которой есть третье лицо.

Ключевые слова: *третье лицо, договор, гражданское правоотношение, динамика (движение) гражданского правоотношения, право требования, обязанность.*

The article is sanctified to research of dynamics(to motion) of civil legal relationships with the mediated participating of the third persons as separate form of their participating in civil legal relationships. The methods of influence of the third persons are analysed on the dynamics(motion) of corresponding legal relationships and them law consequences. The special attention is also sanctified to possibilities of influence and basic(main) civil legal relationships on the dynamics(motion) of additional, one of parties of that there is the third person.

Key words: *third person, agreement, civil legal relationship, dynamics(motion) of civil legal relationship, right in an action, duty.*

Постановка проблеми. Як відомо, однією із форм участі третіх осіб у зобов'язальних правовідносинах є форма, якою охоплюються правовідносини з їх опосередкованою участю, якими є відносини щодо покладення виконання (ч. 1 ст. 528 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України), суброгації (ч. 3 ст. 528 ЦК України), участі третіх осіб у забезпеченні виконання зобов'язань (порука, гарантія, майнова порука), правовідносини з участю додаткових (субсидіарних) боржників тощо. Однак з огляду на специфіку таких правовідносин питання щодо можливості та способів впливу третіх осіб на динаміку (рух) таких правовідносин й на сьогодні залишається відкритим, що й зумовило актуальність обраної тематики для наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В юридичній літературі неодноразово піднімалися питання динаміки (руху) цивільних правовідносин, про що свідчать праці таких авторів, як: С.М. Бєрвено, А.В. Коструба, Т.В. Боднар, М. Сібільов тощо, однак що стосується питання динаміки (руху) цивільних правовідносин з опосередкованою участю третіх осіб, а саме – впливу останніх на динаміку (рух) основних (головних) цивільних правовідношень, то такі питання на сьогодні, як правило, не знаходили належної уваги серед науковців.

Метою цієї статті є аналіз способів впливу третіх осіб на динаміку (рух) цивільних правовідносин з їх опосередкованою участю та правові наслідки такого впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно в науці цивільного права виникнення, зміну та припинення цивільного правовідношення розглядають як динаміку (рух) відповідного правовідношення з особливостями, які випливають зі специфіки того чи іншого юридичного факту як підстави виникнення відповідного правовідношення. Так, М.М. Сібільов, аналізуючи динаміку договірних зобов'язань після їх виникнення як структурні елементи договірної зобов'язання, виділяє не тільки їх виконання і припинення, але й також їх зміну [5, с. 86]. А.В. Коструба в динаміці правовідносин виділяє виникнення, зміну та припинення, які, як зауважується автором, нерідко віддалені один від одного в часі та просторі. Водночас виникнення, зміну та припинення правових відносин, на думку автора, слід розглядати саме як етапи єдиного процесу розвитку правовідносин, а не як певні ізольовані стадії [3, с. 40]. Враховуючи сказане, а також специфіку наведеної форми участі третіх осіб у цивільних правовідносинах динаміку (рух) таких правовідносин доцільніше, як нам видається, розглядати крізь призму виникнення, зміни, виконання та їх припинення.

Загалом, що стосується виникнення основного (головного) цивільного правовідношення, то необхідно відзначити наступне: маючи безпосереднє відношення до виникнення додаткового правовідношення, третя особа, будучи однією з його сторін, не є такою, яка може брати участь у виникненні основного (головного) цивільного правовідношення як безпосередньо, так і опосередковано, оскільки в протилежному випадку, будуть відсутні як такі передумови для визнання її в якості третьої особи. Цей висновок стосується всіх без винятку правовідносин з участю третіх осіб у межах аналізованої форми, однак наведене не є характерним для виникнення додаткових правовідношень, оскільки в окремих випадках одна зі сторін основного (головного) цивільного правовідношення може брати участь у виникненні додаткового, підтвердженням чого слугують відносини з договорів поруки, застави з участю майнового поручителя, покладення виконання обов'язку боржника (ч. 1 ст. 528 ЦК України) тощо. Крім того, і невиконання чи неналежне виконання боржником обов'язку з основного (головного) цивільного правовідношення в окремих випадках матиме своїм правовим наслідком надання існуючому правовідношенню ознак додаткового, прикладом чого можуть слугувати відносини, які опосередковуються конструкцією суброгації (ч. 3 ст. 528 ЦК України), участю додаткового (субсидіарного) боржника у відшкодуванні шкоди, яка заподіяна неповнолітньою особою тощо.

Таким чином, правовідношення, яке нами йменується як основне (головне), може бути передумовою для виникнення іншого правовідношення, яке нами йменується як додаткове, однак у жодному випадку виникнення правовідношення, яке нами йменується як основне (головне), не є таким, що може автоматично призвести до виникнення додаткового. Інше питання, коли з виникненням основного (головного) цивільного правовідношення існуюче правовідношення може набути ознак додаткового. Тільки з виникненням додаткового правовідношення, за загальним правилом, будуть передумови для визнання іншого правовідношення як основного (головного), і навпаки.

Що стосується наступної стадії динаміки (руху) цивільного правовідношення, а саме його зміни, то в цьому випадку слід звернути увагу на наступне: не беручи участі у виникненні основного (головного) цивільного правовідношення, треті особи в межах аналізованої форми їх участі в цивільних правовідносинах, володіючи суб'єктивними правами та (або) обов'язками, не мають можливості впливу на динаміку (рух) основного (головного) цивільного правовідношення в частині його зміни. Інше питання, що така можливість може з'явитися в силу волевиявлення сторін останнього, якщо з цього приводу не впливатиме жодних обмежень зі специфіки кожного із правовідношень.

Однак наведене не є характерним для впливу основного (головного) цивільного правовідношення на динаміку (рух) додаткового в частині його зміни,

підтвердженням чого слугує ч. 1 ст. 559 ЦК України, зокрема, як передбачено положенням наведеної правової норми, порука припиняється із припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується його обсяг виконання обов'язку боржника. Як випливає з наведеного, зміна основного (головного) цивільного правовідношення в частині, яка пов'язана зі зменшенням обсягу виконання обов'язку боржника поручителем за договором поруки, має своїм правовим наслідком і зміну додаткового правовідношення, зокрема в частині зменшення для поручителя обсягу виконання обов'язку боржника, що зумовлено правовим зв'язком між наведеними правовідношеннями.

Проте висновки, зроблені з приводу поруки, не є характерними для інших видів правовідносин з участю третіх осіб у межах аналізованої форми, зокрема гарантії, застави тощо, що обумовлено правовою природою останніх. Отож, що стосується аналізованої стадії динаміки (руху) основного (головного) цивільного правовідношення та її впливу на динаміку (рух) додаткового, в частині зміни останнього, то такий вплив можливий, і він залежатиме від специфіки кожного із правовідношень, тобто в окремих випадках зміна основного (головного) цивільного правовідношення може як мати своїм правовим наслідком зміну додаткового правовідношення, так і навпаки.

Водночас в частині виконання однієї зі стадій динаміки (руху) основного (головного) цивільного правовідношення третя особа як сторона додаткового правовідношення має можливість в такий спосіб впливати на динаміку (рух) основного (головного) цивільного правовідношення. Як випливає зі специфіки відповідної форми участі третіх осіб у цивільних правовідносинах, здійснюючи суб'єктивні права та (або) обов'язки, якими третя особа може володіти як сторона додаткового правовідношення, вона в такий спосіб впливає і на динаміку (рух) основного (головного) цивільного правовідношення в частині його виконання, що є наслідком правового зв'язку між наведеними правовідношеннями. Так, виконуючи обов'язок з договору, яким опосередковувалося покладення виконання (ч. 1 ст. 528 ЦК України), третя особа в такий спосіб впливає як на припинення правовідношення з такого договору, так і основного (головного), оскільки виконання обов'язку з договору, яким опосередковувалося покладення виконання (ч. 1 ст. 528 ЦК України), має, за загальним правилом, призводити до припинення як додаткового, так і основного (головного) правовідношень.

Хоча можливі й винятки до прикладу, виконання поручителем обов'язку з договорів поруки матиме своїм правовим наслідком припинення додаткового, але не основного (головного) цивільного правовідношення, що обумовлено переходом до нього в такому правовідношенні прав кредитора (ч. 2 ст. 556 ЦК України). Таким прикладом є також відносини, які виникають у зв'язку із виконанням третьою особою обов'язку боржника у власному інтересі

(ч. 3 ст. 528 ЦК України). В цьому випадку, як впливає зі специфіки відповідного правовідношення, одним з елементів такого правовідношення буде право третьої особи як сторони відповідного правовідношення на виконання обов'язку замість боржника з основного (головного) цивільного правовідношення з переходом до неї прав кредитора. Привертає до себе увагу й те, що якщо у випадку з порукою виконання обов'язку боржника з основного (головного) цивільного правовідношення буде змістом обов'язку поручителя, то в останньому випадку – суб'єктивного права суброганта як третьої особи.

Отож, як впливає з наведеного, припинення додаткового правовідношення у зв'язку зі здійсненям прав чи виконанням третьою особою обов'язку із такого правовідношення може як мати своїм правовим наслідком вплив на динаміку (рух) основного (головного) цивільного правовідношення, так і навпаки, що впливає зі специфіки кожного з них.

Якщо у вищенаведених випадках йшлося про вплив третьої особи на динаміку (рух) основного (головного) цивільного правовідношення в частині його виконання з відповідними правовими наслідками, також і для додаткового правовідношення (зокрема, його припинення у зв'язку з належним виконанням), то в окремих випадках виконання третьою особою як стороною додаткового правовідношення свого обов'язку матиме правовим наслідком не припинення останнього, а втрачає ним ознак додаткового, прикладом чого є окремі види правовідносин, якими опосередковується участь додаткових (субсидіарних) боржників.

З іншого боку, не беручи участі ні безпосередньо, ні опосередковано у виникненні основного (головного) цивільного правовідношення, окрім впливу на останнє в частині його виконання, треті особи можуть впливати на його динаміку (рух) й в інші способи, які є суміжним до виконання, прикладом чого є відносини з договорів застави. Так, згідно з ч. 1 ст. 592 ЦК України заставодержатель має право вимагати дострокового виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, в разі : 1) передання заставодавцем предмета застави іншій особі без згоди заставодержателя, якщо одержання такої згоди було необхідним; 2) порушення заставодавцем правил про заміну предмета застави; 3) втрати предмета застави за обставин, за які заставодержатель не відповідає, якщо заставодавець не змінив або не відновив предмет застави. Як впливає з наведеного, обставини, про які йдеться в положеннях наведеної правової норми, є такими, настання котрих як може залежати від волі майнового поручителя як третьої особи, так і навпаки, однак об'єднуючим їх фактором є те, що вони впливають зі специфіки додаткового правовідношення, і є такими, що впливають безпосередньо на динаміку (рух) основного (головного) цивільного правовідношення в спосіб, який є суміжним із виконанням останнього, оскільки з їх настанням у кредитора забезпеченого зобов'язання як основного (головного) виникає право на дострокове виконання боржником обов'язку.

Водночас настання обставин, які впливають з додаткового правовідношення, може впливати не тільки на динаміку (рух) основного (головного) цивільного правовідношення як забезпеченого, але й також на саму третю особу та динаміку (рух) додаткового правовідношення зокрема, підтвердженням чого слугує ч. 2 наведеної статті. Так, відповідно до її положень у заставодержателя у таких випадках, як: а) порушення заставодавцем правил про наступну заставу; б) порушення заставодавцем правил про розпорядження предметом застави; в) а також у випадках, встановлених договором, виникає не тільки право вимагати достроково виконання обов'язку із забезпеченого зобов'язання, але й також право звернення стягнення на предмет застави, якщо його вимога не буде виконана. Тобто настання обставин, про які йдеться в межах аналізованого додаткового правовідношення, може потягнути за собою як припинення основного (головного), так і додаткового правовідношень.

В даному випадку йшлося про вплив майнового поручителя як третьої особи на динаміку (рух) основного (головного) цивільного правовідношення, особливості якого обумовлені майновим характером заставного правовідношення як додаткового, однак наведені способи впливу третіх осіб на динаміку (рух) основного (головного) цивільного правовідношення не є характерними для інших видів додаткових правовідношень. Наприклад, в силу особистого характеру поруки поручитель як третя особа може впливати на динаміку (рух) основного (головного) цивільного правовідношення як забезпеченого винятково через виконання свого обов'язку з договору поруки, правовим наслідком чого буде виконання обов'язку з основного (головного) цивільного правовідношення, але не його припинення (ч. 2 ст. 556 ЦК України).

Слід звернути увагу, що поручитель як третя особа має можливість впливати на динаміку (рух) основного (головного) цивільного правовідношення й в тому випадку, якщо кредитором останнього не прийнято належне виконання, яке запропоноване поручителем, оскільки в цьому випадку, згідно з ч. 2 ст. 559 ЦК України, настання такого юридичного факту буде підставою для припинення поручительського правовідношення як додаткового. Наведену підставу припинення основного (головного) цивільного правовідношення слід також розглядати в якості суміжної з виконанням як однією зі стадій динаміки (руху) цивільного правовідношення. З іншого боку, випадок, про який йдеться, є таким, що породжує невизначеність із приводу можливості переходу прав кредитора до такого поручителя (ст. 556 ЦК України). Однак, як нам видається, відмова кредитора прийняти належне виконання, яке запропоновано поручителем як третьою особою, має бути підставою з настанням якої як основне (головне), так і додаткове правовідношення мають припинитися, інше питання, коли йдеться про зобов'язання, виконання яких здійснюється частинами, в цих випадках можливість переходу прав кредитора до такого поручителя може

мати місце винятково щодо частин, виконання яких матиме місце в майбутньому. Зроблений висновок не є таким, який суперечить правовій позиції, висловленій Верховним Судом України у справі 6-932-цс-15 від 7 жовтня 2015 року, зокрема, як відзначено Верховним Судом України, за наслідками правового аналізу норм частин першої та другої статті 556 ЦК України наслідки, передбачені в цій нормі, настають лише в разі повного виконання поручителем забезпеченого порукою кредитного зобов'язання. Цей висновок узгоджується з положенням пункту 3 частини першої статті 512 ЦК України, яке передбачає подібний спосіб заміни кредитора в зобов'язанні внаслідок виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем).

Часткове виконання поручителем зобов'язань за кредитним договором не породжує перехід до нього прав кредитора за цим договором [4].

Необхідно звернути увагу, що й відмова кредитора основного (головного) цивільного правовідношення після настання строку його виконання прийняти належне виконання, яке запропоноване боржником основного (головного) цивільного правовідношення, матиме безпосередній вплив на динаміку (рух) поручительського правовідношення як додаткового, оскільки в цьому випадку як і у випадку, який пов'язаний з відмовою кредитора щодо поручителя, матиме місце припинення поручительського правовідношення як додаткового (ч. 2 ст. 559 ЦК України).

Зокрема, в частині припинення поручительського правовідношення як додаткового динаміка (рух) основного як забезпеченого, окрім підстави, про яку йдеться в ч. 2 ст. 559 ЦК України, має безпосередній вплив і в інші способи, про які йдеться в ч. 4 ст. 559 ЦК України, зокрема, як передбачено положенням наведеної правової норми, порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя. Якщо строк основного зобов'язання не встановлений або встановлений моментом пред'явлення вимоги, порука припиняється, якщо кредитор не пред'явить позову до поручителя протягом одного року від дня укладення договору поруки. Як впливає з наведеного, саме непред'явлення кредитором права вимоги поручителеві з настанням обставин, про які йдеться в положенні

наведеної правової норми, буде підставою, з настанням якої матиме місце припинення поручительського правовідношення як додаткового.

Наведені висновки щодо впливу основного (головного) цивільного правовідношення на додаткове в спосіб, який є суміжним з виконанням, стосуються також правовідносин, якими опосередковується участь гаранта як третьої особи, зокрема, як передбачено п. 3 ч. 1 ст. 568 ЦК України зобов'язання гаранта перед кредитором припиняється в разі відмови кредитора від своїх прав за гарантією шляхом повернення її гарантові або шляхом подання гаранту письмової заяви про звільнення його від обов'язків за гарантією. Настання обставин, які впливають з динаміки (руху) основного (головного) цивільного правовідношення і водночас є такими, які впливають на динаміку (рух) додаткового правовідношення в частині його припинення, є юридичними фактами, з настанням яких той чи інший суб'єкт цивільного правовідношення як сторона додаткового правовідношення втрачає ознаки третьої особи.

Як впливає з наведеного, третя особа як сторона додаткового правовідношення має безпосередню можливість в той чи інший спосіб, який впливатиме зі специфіки останнього, впливати на динаміку (рух) основного (головного) цивільного правовідношення в частині його виконання, оскільки саме для цього й виникають ті чи інші правовідносини, які нами йменуються як додаткові. Винятком з цього правила можуть бути обмеження, які впливають зі специфіки останніх до прикладу, що стосується тої ж таки гарантії, як одного зі способів забезпечення виконання основного (головного) цивільного правовідношення, то в силу її специфіки гарант як третя особа жодним чином не може вплинути на динаміку (рух) відповідного правовідношення в частині його виконання, що обумовлено її грошовим, самостійним та незалежним від забезпечуваного зобов'язання характером.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отож, як впливає з наведеного, в межах правовідносин з опосередкованою участю третіх осіб останні якщо і можуть впливати на динаміку (рух) основного (головного) цивільного правовідношення, то тільки через виконання свого суб'єктивного права чи обов'язку, що матиме своїм правовим наслідком для динаміки (руху) основного (головного) цивільного правовідношення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бервено С.М. Проблеми договірної права України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 392 с.
2. Боднар Т.В. Договірні зобов'язання в цивільному праві: (заг. положення) : навч. посіб. Київ: Юстиніан, 2007. 280 с.
3. Коструба А.В. Юридичні факти в механізмі правоприменення цивільних відносин: монографія. К.: Ін Юре, 2014. 376 с.
4. Постанова Верховного Суду України від 7 жовтня 2015 року у справі за № 6-932цс15. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents))
5. Сібільов М. Динаміка договірних зобов'язань після їх виникнення. Вісник академії правових наук України. 2005. № 1 (40). 79–88.